

5. Там же. – С. 28. 6. Криміналістика / Под ред. Н.П. Яблокова, В.Я. Колдина. – М., 1990. – С. 327. 7. *Кустов А.М.* Криміналістика и механизм преступления: Цикл лекции. – М., 2002. – С. 246. 8. *Миловидова М.А.* Цит. работа. – С. 41. 9. *Кустов А.М.* Цит. работа. – С. 247. 10. *Ким Д.В.* Ситуационный подход как основа создания информационно-поисковых систем в расследовании преступлений // Российский следователь. – 2000. – №4. – С. 2–3. 11. Інформаційно-довідкове забезпечення розкриття і розслідування злочинів (обліки): фондова лекція / О.В. Одерій, М.Г. Щербаковський, М.Г. Чернець; каф. криміналістики і крим. експ. ДІВС. – Донецьк, 2001. – С. 13. 12. *Миловидова М.А.* Цит. работа. – С. 38. 13. *Кажемикайте-не Э.* Зарубежный опыт становления единой криминалистической информационной системы Литвы // Вестник криминалистики. – 2005. – №2 (14). – С. 24–32. 14. *Аленин Ю.П.* Очаги преступлений – самостоятельный объект методики расследования // Криминалістика и судебная экспертиза: республиканский межведомственный научно-методический сборник. – 1990. – № 40. – С. 41. 15. *Кузмічов В.С.* Криміналістичний аналіз розслідування злочину: монографія. – К., 2000. – С. 294.

Ю. І. ПОПОВИЧ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Рассматриваются предложения нового решения научной проблемы методологической и прикладной разработки личностно-профессионального развития специалистов правоохранительных органов. Проведенным исследованием установлено позитивное влияние психологических тренингов на профессиональную и личностную динамику специалистов.

An article is devoted to generalization and suggestion of new decision of scientific problem of methodological and applied development of personality-professional development of specialists of law enforcement authorities. By the conducted research positive influence of the psychological training on the professional and personality dynamics of specialists is set.

Умови служби в органах внутрішніх справ України висувають підвищені вимоги до стану психічного здоров'я особового складу, оскільки діяльність працівників пов'язана із реалізацією владних повноважень, носінням і застосуванням зброї та спецзасобів, діяльністю в агресивному середовищі.

Наявність нервово-психічної патології негативно позначається на виконанні службових обов'язків працівниками ОВС, викликає зниження працездатності, а з часом призводить до тимчасової непрацездатності працівників, припущенню ними професійних помилок та надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю й травмуванням.

Зазначені обставини диктують необхідність вжиття організаційних заходів з недопущення виникнення й розвитку нервово-психічних розладів і станів психічної дезадаптації у працівників органів внутрішніх справ, правового регулювання їх вчасної профілактики.

Питанням збереження життя й здоров'я працівників органів внутрішніх справ, безпечної поведінки, а також забезпечення дотримання ними особистої безпеки при виконанні посадових повноважень присвячені, зокрема, праці Барка В.І., Ірхіна Ю.Б., Лефтерова В.О., Медведєва В.С., Тімченка О.В., Шаповалова О.В. та інших.

З метою розробки інноваційної системи правового забезпечення охорони здоров'я та особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ України нами було здійснено аналіз чинної світової та загальнодержавного правового регулювання питань формування безпечної поведінки та дотримання особистої безпеки.

В Україні здоров'я й особиста безпека громадян охороняється Конституцією України. У відповідності до ст. 49 Основного Закону України, кожен громадянин має право на охорону здоров'я, медичну допомогу.

Для забезпечення охорони здоров'я складаються і фінансуються із державного бюджету відповідні соціально-економічні, медико-санітарні та оздоровчо-профілактичні програми.

У відповідності до основ законодавства України про охорону здоров'я охорона здоров'я громадян – це система заходів політичного, економічного, правового, соціального, наукового, медичного, санітарного характеру, спрямованих на збереження життя і здоров'я кожної людини, надання медичної допомоги у випадках, коли вона її потребує.

Виходячи з цього визначення стає очевидним, що низка політичних, економічних, правових, наукових і соціальних питань (не суто медичного характеру) покладається й на інші галузеві Міністерства та відомства.

Вирішення питань охорони здоров'я населення немедичного характеру іншими Міністерствами та відомствами регламентуються їхньою відомчою підзаконною нормативно-правою базою вузько галузевого спрямування. При цьому слід зазначити, що всі державні й галузеві відомчі підзаконні нормативно-правові акти провадяться та реалізуються у суворій відповідності до державних адміністративно-процесуальних норм.

Адміністративно-процесуальна норма – це встановлене державою загальнообов'язкове правило здійснення організаційних відносин і відносин відповідальності при застосування норм права¹.

Будь-які норми права (моральні, дисциплінарні, адміністративні, карні тощо) визначаються та впроваджуються нормативно-правовими актами. Нормативно-правові акти – це акти, що містять у собі правові норми (правила поведінки), розраховані на визначене коло осіб, підприємств, установ, організацій і неодноразове застосування незалежно від строку дії (постійні чи обмежені певним часом) та характеру відомостей, що в них містяться:

1) положення – нормативно-правовий акт, що встановлює структуру і функції будь-якого органу, або визначає порядок будь-якої діяльності;

2) інструкція (настанова) – нормативно-правовий акт, що встановлює порядок застосування актів законодавства, прийнятих органами вищого рівня, або власних актів, а також порядок здійснення будь-якої діяльності;

3) правила – збір правових норм, що регламентують діяльність певної галузі виробництва чи окремих видів діяльності.

Нормативно-правові акти повинні затверджуватися та впроваджуватися розпорядчими документами.

Розпорядчий документ – це акт, що видається державним органом у процесі здійснення ним виконавчо-розпорядчої діяльності з метою виконання покладених на нього завдань відповідно до наданої компетенції: наказ; директива; постанова; розпорядження; вказівка; рішення.

Концепція, Декларація, Програма – це нормативно-правові акти, що визначають пріоритетні напрями розвинення будь-якого органу чи будь-якої діяльності, але не містять у собі чітко встановлених правових норм, не мають адресного спрямування, не визначають рівні та об'єкти відповідальності.

У відповідності до вимог постанови колегії міністерства юстиції України від 27.03.1998р. №3 будь-яка управлінська діяльність, зокрема, керування реалізацією профілактичних заходів із забезпечення особистої безпеки, збереження життя й здоров'я, здійснюється шляхом видання відповідних розпорядчих документів. У відповідності до норм чинного правозастосування Концепції, Декларації та Програми розпорядчими документами не затверджуються, а схвалюються або впроваджуються².

Відповідальність за порушення правил процесу і прийнятий неправомірний нормативно-правовий акт покладається на органи адміністративної юрисдикції: посадові особи несуть дисциплінарну відповідальність, органи держави – у вигляді відшкодування заподіяної матеріальної або моральної шкоди.

При цьому всі правовідносини між об'єктами адміністративної юрисдикції відбуваються з обов'язковим дотриманням принципу верховенства права. В узагальненому вигляді основні засади охорони здоров'я та особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ, викладені в законодавчій базі України, мають завершений, досконалий вигляд. Але, водночас, в державному нормативно-правовому полі гостро відчувається брак розпорядчих підзаконних актів, які б визначали механізми реалізації вимог цих законів. Зокрема, сьогодні немає жодного нормативно-правового акту, який би передбачав та регламентував цільові заходи соціального захисту посадових осіб немедичних установ, задіяних у сфері охорони здоров'я та безпечної поведінки.

Слабким місцем чинної законодавчої бази, що не сприяє її повноцінній реалізації, є те, що в основних положеннях відповідних нормативно-правових актів перевага надається суто медичним аспектам проблем соматичної захворюваності. Замало визначається заходів соціальної реабілітації та супроводження, заходів превентивної профілактики, а більшість наявних заходів як правило стосуються медичного персоналу і хворих осіб. Окрім цього, взагалі відсутні механізми психолого-педагогічного впливу на профілактичну діяльність: психолого-педагогічне супроводження, формування психологічної готовності та психологічної усталеності до здорового способу життя, психологічна реабілітація та психологічна підготовка тощо³.

Незважаючи на те, що розробка й здійснення заходів забезпечення безпечної поведінки та здорового способу життя покладено на відповідні центральні й місцеві органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, установи, підприємства та організації усіх форм власності, жодним законом не визначено ступеню та рівню відповідальності за цю діяльність або бездіяльність. Також, сьогодні нічим не визначено межі, повноваження, права та обов'язки об'єктів та суб'єктів діяльності з охорони здоров'я та дотримання особистої безпеки.

Поряд з цим такий стан є цілком припустимим для нормативної бази міжнародного рівня. Це обумовлюється тим, що положення міжнародних правових

норм, маючи виключно формально-декларативний характер, здебільшого визнають пріоритетні напрями і в основному стосуються визначення концептуальних засад охорони здоров'я, безпечної поведінки і здорового способу життя. Таким чином, суто декларативний характер міжнародних нормативно-правових актів установлюються загальноприйнятими нормами міжнародного права.

Контент-аналіз чинної світової та національної нормативно-правової бази з питань профілактики захворюваності, службового травматизму та психо-профілактики, а також аналогічної нормативно-правової бази Збройних Сил, Державної прикордонної служби, органів внутрішніх справ та внутрішніх військ МВС України свідчить про те, що в сучасному вигляді вона є досить досконалою, але, при цьому здебільшого носить переважно декларативний характер. Головною проблемою є те, що превалююча декларативність нормативно-правової бази з питань особистої безпеки виключає основний принцип дієвості нормативно-правової дії – відповідальність за неї.

Це, у свою чергу тягне за собою неефективність, недієздатність та, навіть, марність багатьох проголошених у відомчих нормативно-правових актах профілактичних заходів, спрямованих на запобігання й упередження захворюваності, службового та побутового травматизму персоналу органів внутрішніх справ.

Так, майже всі чинні нормативно-правові акти проголошують презумпцію права на здоров'я, лікування та збереження лікарської таємниці хворих осіб, але мало які з них визначають чіткі алгоритми і практичні рекомендації, спрямовані на недопущення й запобігання травматизму, а також конкретні практичні дії суб'єктів профілактики в найбільш поширених типових ризиконебезпечних ситуаціях⁴.

Враховуючи це, налагодження системи життя практичних заходів профілактичного характеру з недопущення поширення професійної захворюваності, дотримання особистої безпеки та формування безпечної поведінки серед працівників органів внутрішніх справ потребує ретельного унормування.

Аналітичний огляд чинного стану профілактики професійної захворюваності серед персоналу органів внутрішніх справ, Збройних сил, Внутрішніх військ та Державної прикордонної служби України водночас виявив як позитивні чинники, так і низку суттєвих недоліків. Найбільш активно профілактична робота проводиться Міністерством внутрішніх справ України.

Зокрема, нормативна база МВС України містить у собі 27 розпорядчих актів, дві Концепції та одну Комплексну програму, що безпосередньо регламентують та регулюють практичні питання профілактики професійної захворюваності і дотримання особистої безпеки серед працівників органів внутрішніх справ та військово-службовців Внутрішніх військ МВС України.

Зокрема, Комплексною програмою вдосконалення бойової та психологічної підготовки особового складу органів внутрішніх справ України, затвердженою наказом МВС України від 26.05.2005р. №385, з метою попередження випадків травматизму та загибелі серед особового складу, активізації розроблення організаційних, управлінських та методичних заходів, спрямованих на збереження психічного і фізичного здоров'я персоналу, передбачається включення до планів занять зі службової підготовки працівників органів внутрішніх справ тематику лекцій з пропаганди здорового способу життя, профілактики куріння, алкоголізму, наркоманії та ВІЛ-інфекції.

З метою обміну досвідом та підвищення фахового рівня з питань оволодіння передовими тренінговими технологіями навчання персоналу навичкам безпечної життєдіяльності на базі Київського та Донецького юридичних інститутів щороку проводяться Міжнародні науково-практичні конференції «Психологічні тренінгові технології в правоохоронній діяльності: науково-методичні та організаційно-практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку».

Концепцією психопрофілактичної роботи з персоналом органів внутрішніх справ України чітко визначаються суб'єкти і об'єкти профілактичної роботи.

Суб'єктами профілактичної роботи є: керівники усіх рівнів системи МВС України, фахівці підрозділів психологічного забезпечення й Центрів психіатричної допомоги.

Об'єктами профілактичної роботи є: кандидати на службу в органах внутрішніх справ та навчання у вищих навчальних закладах МВС України, працівники органів та підрозділів внутрішніх справ, члени їх сімей, ветерани й пенсіонери системи МВС України.

В організаційно-методичних цілях єдиний процес психопрофілактичної роботи в органах внутрішніх справ поділяється на три основні види: первинну, вторинну й третинну профілактику.

Первинна профілактика в органах внутрішніх справ – система заходів, спрямованих на: психологічне супроводження службової діяльності; психодіагностику та психокорекцію, що забезпечують найбільш раннє виявлення та ефективну корекцію чи нейтралізацію негативних психоемоційних станів і відновлення працездатності працівників; освіту персоналу щодо причин соціально-психологічного неблагополуччя, відхиленнь у психоемоційних станах та адаптації, профілактики та запобігання професійної захворюваності; допомогу в організації здорового способу життя та психогієни; навчання форм та методів саморегуляції, своєчасного звернення до фахівців за консультацією в ситуаціях, що створюють підвищений ризик для життя і здоров'я, а також розвитку психогенних розладів.

Вторинна профілактика в органах внутрішніх справ – це система лікувально-профілактичних заходів, що забезпечують найбільш раннє виявлення та ефективне лікування на початкових соматичних та психосоматичних захворювань (у тому числі й ятрогенних);

Третинна профілактика в органах внутрішніх справ – це система заходів, спрямованих на соціально-медичну реабілітацію колишніх працівників органів внутрішніх справ із клінічними проявами функціональної патології, що виникла під час проходження служби, обмеження їх інвалідизації.

Провідною є первинна профілактика, тому що вона охоплює всі об'єкти та здійснюється всіма суб'єктами психопрофілактичної роботи. Вторинна профілактика здійснюється фахівцями підрозділів медичного забезпечення та охорони здоров'я. Третинна профілактика: медичний патронат здійснюється фахівцями підрозділів медичного забезпечення та охорони здоров'я, соціальний патронат – відповідними спеціалістами підрозділів по роботі з персоналом.

Заходи лікувально-профілактичного рівня в психопрофілактичній роботі з персоналом органів внутрішніх справ передбачають поєднання форм та методів лікувальної та профілактичної роботи. При її організації враховується, що психосоматична патологія – це соматичні захворювання людини, які пов'язані з патопсихологічними змінами особистості через перевантаження. У багатьох випадках загострення соматичних захворювань настає після чергової емоційно-стресової

ситуації. Розвиток психосоматичних захворювань обумовлюється комплексом причин, включаючи дію психотравмуючих факторів.

У зв'язку з цим основним завданням лікувально-профілактичних закладів системи МВС України є:

- відбір кандидатів на службу за станом здоров'я та індивідуальними психофізіологічними особливостями;
- психотерапевтична допомога та реабілітація працівників, які отримали посттравматичні стресові розлади (ПТСР);
- виявлення психічних порушень на ранніх етапах їх виникнення;
- надання адекватної лікувальної допомоги;
- медико-психологічна та психіатрична реабілітація працівників, які хворіють;
- проведення роз'яснювальної роботи про шкідливу дію на організм людини куріння, необачливого поведіння, зловживання алкоголем та психоактивними речовинами.

Для успішного вирішення проблем ранньої діагностики стану здоров'я працівників органів внутрішніх справ України проводяться щорічні медичні профілактичні огляди, головною метою яких є первинне виявлення захворювань у працівників органів внутрішніх справ.

Поряд із зазначеними досягненнями, в нормативно-правовій базі органів внутрішніх справ та внутрішніх військ МВС України бракує:

- 1) чітких інструкцій щодо дій працівників та військовослужбовців в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із загрозою набуття професійних захворювань;
- 2) чітких рекомендацій посадовим особам керівного та командного складу з питань формування в їх підлеглих позитивних установок на здоровий спосіб життя та безпечну поведінку;
- 3) алгоритмів дій працівників та військовослужбовців при організації надання невідкладної санітарної допомоги при виникненні потенційної загрози життю й здоров'ю;
- 4) окремих та самостійних спеціальних навчальних дисциплін з профілактики професійних захворювань в системі відомчої вищої освіти та професійної підготовки особового складу.

Враховуючи, що в силових структурах проходять службу дорослі люди – особи, які досягли повнолітнього віку, традиційні заходи педагогічного впливу здебільшого виявляються неефективними. Згідно фундаментальних засад сучасної андрагогіки найбільш ефективним засобом освіти дорослих (навчання, формування, переконання, переформування, набуття навичок тощо) є тренінгові технології, зокрема – психологічні тренінги.

Враховуючи викладене, за результатами проведеного аналізу з метою активізації психопрофілактичної роботи, профілактики професійної захворюваності, дотримання особистої безпеки та безпечної поведінки, надання цієї роботі дієвості й практичної спрямованості, що має забезпечити її результативність і ефективність, нами було розроблено та запропоновано галузево закріпити відповідні зміни.

1. Обов'язкове навчання персоналу силових структур України основам безпечної поведінки та профілактики профзахворювань проводити на постійній основі, систематично, з використанням інтерактивних методів і мультимедійних засобів навчання, а також сучасних психотренінгових технологій.

2. Включити до програм соціально-гуманітарної підготовки осіб рядового й молодшого начальницького складу та військовослужбовців внутрішніх військ строкової служби, а також до програм службової підготовки осіб середнього та старшого начальницького складу обов'язкове проведення занять з пропаганди здорового способу життя, запобігання та недопущення професійних захворювань.

3. Включити до навчальних планів відомчих вищих навчальних закладів та спеціальних підрозділів професійної підготовки самостійних навчальних дисциплін з психопрофілактики.

4. Запровадити застосування працівниками служб психологічного забезпечення спеціальних цілеспрямованих заходів конструктивної психотерапії та психокорекції з метою формування позитивних установок на здоровий спосіб життя, дотримання особистої безпеки та безпечне поведіння.

5. За всіма галузевими напрямками службової діяльності органів внутрішніх справ України та внутрішніх військ МВС України розробити та впровадити посадові інструкції, що визначатимуть конкретні алгоритми дій посадових осіб різних категорій в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із загрозою виникнення чи розвинення профзахворювання або безпосередньо за фактом чи у випадках загрози життю чи здоров'ю працівника. При цьому першочергову й особливу увагу приділяти працівникам служб, які безпосередньо контактують з асоціальними та маргінальними верствами населення.

Комплексне і завчасне вжиття запропонованих нами заходів слугуватиме підвищенню психологічної та фізіологічної надійності персоналу органів внутрішніх справ України, що у свою чергу забезпечить якісне і повноцінне виконання працівниками органів внутрішніх справ своїх владних повноважень та сприятиме чіткому дотриманню ними чинної законодавчої і нормативно-правової бази.

1. Барко В.І., Ірхін Ю.Б., Бойко О.В. й ін. Стратегічне планування і політика формування прихильності до здорового способу життя у військовослужбовців і правоохоронців: Навч. посіб. – К., 2007. – С. 115. 2. Там само. – С. 117. 3. Ірхін Ю.Б. Психопрофілактична робота з персоналом органів внутрішніх справ: Навч. посіб. – К., 2005. – С. 36. 4. Кравченко О.В., Тимченко О.В., Христенко В.С. Психологічне забезпечення діяльності ОВС в ризиконебезпечних ситуаціях оперативно-службової діяльності. – Х., 2002. – С. 124.

С. В. ЛОГІН

БЕЗПЕКА УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Рассматривается безопасность участников уголовного судопроизводства на разных периодах истории украинского государства. Исторический анализ дает возможность отследить эволюцию и социальную обоснованность безопасности участников уголовного судопроизводства на разных периодах формирования правовой системы.

© ЛОГІН Сергій Васильович – магістр права, аспірант Закарпатського державного університету